

ԱՐԶԱԳԱՆԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՓԱՂԱՓԱԿԱՆ ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

№ 19

1 ՅՈՒՆԻՍԻ 1890

Բաժանորդագիրն է տարեկան ՏԱՍՆ թուրքի, կէս տարուանը ՎԵՅ թուրքի: Բաժանորդագրութիւնն ընդունվում է խմբագրատանը (Վեկամիւսոփական փողոց, քաղաքային վարչութեան տան հանգէպ): Օտարաքաղաքացիք յիմում են՝ Тифлис, Редакция иллюстрированной газеты „Ардаганк“.

Արտասահմանից՝ Rédaction du journal illustré „Ardzagang“.

Առանձին համարների գինը 30 կ.

Յայտարարութիւնների բառին 4 կ.

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ „ԱՐԶԱԳԱՆԿԻ“

կէս տարուայ բաժանորդագիրն է 1890 թ. յուլիսի 1-ից մինչև 1891 թ. յունուարի 1-ը. — ՎԵՅ ԲՈՒԲԼԻ:

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել խմբագրութեանս 7 հատ 7 կողեկանոց մարկա: Հասցէն. Тифлис, Редакция Иллюст. Жур. „Ардзаганк“.

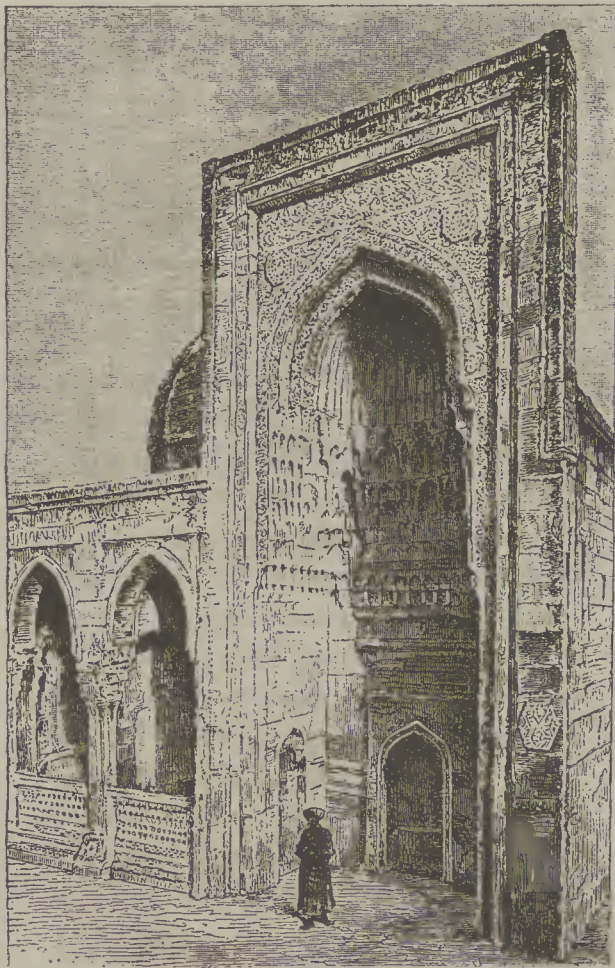
ԵՐԿՈՒ ԲՈՊԷ ՍՈՒՆԱՐԻՆ ԼԻՆԻՆԻ

Մեր պատասխանը «Մշակի» № 65 առաջնորդողին առիթ է տուել Գրիգոր Երեմէյիչին մի անգամ ևս, ինչպէս ժողովուրդն ասում է «փարփուն թափելու» մեզ վրայ: Չը նայելով, որ մենք այդ յօդուածում, ինչպէս միշտ, պահպանել էինք զրական պարկեշտութիւնը, պ. Գ. Ա. բաց է արել իւր յիշոցաբանութեան լայն խողովակները մեզ վրայ. և ինչ յիշոցներ... փողոցն անգամ ամօթ կը զգար դոցա առջև: Այդ էլ բաւական չէ, պ. Գ. Ա. յանդգնել է անգամ շօշափել մեր մասնաւոր կեանքը, մեր բնտանիքը և այն էլ ամենազրգուշի սրտեր ստեղծելով: Ամբողջ յօդուածը պարունակում է կամ փողոցային յիշոցներ, կամ մեր մասնաւոր կեանքի շօշափում և կամ ամենաանազնիւ զրպարտութիւններ: Դուք այն երեք անհրաժեշտ տարրերն են, որոնցից առհասարակ թիւում են լինում պ. Գ. Ա. բոլոր յօդուածները, երբ նա անկարող է լինում հերքել հակառակորդի յարուցած խնդիրները:

«Ինչ է սուրբ ձեզ համար, ասում է պ.

Գ. Ա. . . . ե կ ե ղ ե յ ի ն, որի անունով դուք փողեր էք հաւաքում, բայց երբէք

Սհա որպիսի ոգորմելի, «ժանգոտած ու միջոցներով է բանակուիւ վարում հակառակորդների դէմ... դուրանից յետոյ գտնվում է արգեօք մի մարդ, որ անուանէ այդ բանակուիւ ձեւը զրական ազնուութիւն...»



ԲՆԳՈՒԻ ԽՆՆԻ ՊԱԼԱՏԻ ՄՈՒՏՔԻ

այդ փողերի հաշիւը չէք տալիս, մայրենի լեզուն, որ երբէք չէք գործածում ձեր ընտանիքում. . .

Այդ դէպքերում, երբ մեր յօդուածը թողած, շօշափում են մեր մասնաւոր կեանքը, պատիւը, ընտանիքը և այն էլ ամենաանազնիւ զրպարտութիւններ վերադրելով մեզ, շատ զրգուշար է պահպանել տառնաւորութիւնը: Սակայն աշխատենք երկու լուրջ ստանալին լինել և բացատրել, թէ ինչ է ստիպում մեզ անընդհատ բանակուիւ վարել այդ թերթի դէմ: Երկու գլխաւոր պատճառ թելադրում են մեզ մաքառել պ. Գ. Ա. թերթի դէմ:

Ով որ վերջին տարիները հետեւել է մեր բանակուիւն, նա անշուշտ նկատած է, որ ամեն անգամ, երբ պ. Գ. Ա. նեղն է մնացել, անկարող է եղել մեր առաջընթաց փաստերը հերքել, վիճել ինդիլը թողնելով, սկսել է «սեղծել մի շարք զրպարտութիւններ մեր ու մեր շաբաթաթերթի դէմ, որոնք վիճելի խնդրի հետ ոչինչ կապ չունին: Իսկ

երբ հարկաւոր է լինում զրպարտել, ցե-
խոսել մեզ, «Մշակը» ոչ մի միջոց չէ խը-
նայում և ամեն հնար սուրբ է համարում
իրան համար: Հեռու չը գնալու համար
շատանանք մի փաստով:

Մեր ընթերցողը չէ մոռացել, թէ լին-
պիսի խարդախութեամբ «Մշակը» մեզ
զրպարտեց, թէ մենք այլակրօն հայերին
հայ չը համարելով, մի կաթոլիկ արեղայի
այսինքն հայր Ալիշանի յօդեւանը հան-
դիսաւոր կերպով տօնեցինք. այդ մենք
արինք, իբրեւ թէ «Մշակի» յօդեւանին (!)
վնասելու համար: Գորանից առաջ, երբ
պ. Գ. Ա. 25 ամեակի ձայն չը կար,
մենք իբրեւ թէ յորդորում էինք մեր ըն-
թերցողին չը գրուել հայր Ալիշանի «Այ-
րարտին»: Կարելի էր համբերել այդ առ-
տիճանի զրական անբարեխղճութեան, որ-
տախտութեան, որի առաջ կը կարմրէին,
խօսելով պ. Արծրունու սիրած լեզուով,
խլիստակովը և Կրկնովի ստախտը, երկու-
սը միասին: Երբ մենք պատասխանեցինք,
թէ մենք երկու տարի առաջ առաջարկել
էինք տօնել Հ. Ալիշանի լուսամեակը, երբ
անունն անգամ չը կար պ. Գ. Ա. 25
ամեակին և թէ նախագիտւածներով մեր
նոր քերթողհօրը, որ նա չը ներմուծէ
իր փառանքն աշխարհի մէջ կրօնական
աշխարհի մէջ — մի հանգամանք, որ ամեն մի
գիտականից պահանջվում է այն մենք
մեր լրագրի էջերը բացինք և ամեն տե-
սակ յորդոր կարգալով հայ հասարակու-
թեան՝ 250 բաժանորդ գտանք նորա նոր
աշխատութեան համար, երբ այդ զրպար-
տութիւնը օրուայ պարզ լուսի պէս ապա-
ցուցուց, «Մշակը» պապանքեց, մի բառ
անգամ չը գտնելով մեր փաստերի դէմ:

Բայց ահա՛ չէ անցնում և երկու ամիս
և մենք նորից ստանում են նոյն և աւե-
լի անբարեխղճ ձևով արտայայտուած
զրպարտութիւնը. «Գուք, ասում է պ. Գ.
Ա... նոյն իսկ միւսնոյն երկրում ապ-
րոգ սղաղաւան հայերի դէմ ատելութիւն,
հալածանք և ծեծ էիք քարոզում. . .
(Մշակ № 65):

Ասկայն այդ տեսակ մեղադրանքներ ա-
նողը մեզ դէմ գէթ մի փաստ պիտի բե-
րէր, գէթ մի տող, կէս տող պիտի քա-
ղէր «Փորձից» և «Արձագանքից», որ իւր
ընթերցողին ապացուցանէր, թէ իւր ա-
սածը ճշմարտութեան գէթ մի նշույլ է
պարունակում:

Թէ մեր քան ծանր պիտի թուի մեզ այդ
աստիճանի անազնիւ զրպարտութիւնը, այդ
հասկանալի կը լինի, եթէ մի բոլոր լի-
շենք, թէ լինէ արեւ «Փորձը» և «Ար-

ձագանքը» մեր և կաթոլիկ հայերի և
նոյն մտաւոր կենտրոնի, Միութեան-
ները մէջ վառ պահելու համար միութեան
և համերաշխութեան կապերը:

Յայտնի է, որ ոչ ոք կապերը պահելու
ամենալաւ և կարեւոր միջոցներից մէկն է
փոխադարձ մտաւոր ազդեցութիւնը, որ
լինում է զրականութեան միջնորդութեամբ:
Անկողմնապաշտ և բանիւրուն ընթերցողը
գիտէ, որ այդ կապը պահպանելու համար,
որ միւսնոյն է թէ մենք պահպանում ենք
մեր կապը մեր անցեալի հետ, մենք ա-
հաղին տեղ ենք նստիլով թէ «Փորձի» և
թէ «Արձագանքի» մէջ նոյն գրա-
կան աշխատութիւններին, ղեկավարել ենք
նոյն մատուցած ծառայութիւնը մեր
զրականութեանը. և մենք աւելի,
քան թէ որեւէ այլ հայ հրատա-
րակութիւն, որովհետեւ մենք մեր անցեալի
ուսումնասիրութեան խնդրին միշտ մեծ
նշանակութիւն ենք տուել: Գրեթէ ոչ մի
ուշադրութեան արժանի զրական աշխա-
տութիւն մենք անուշագիր չենք թողել,
ծանօթացնելով մեր ընթերցողին նորա բու-
վանդակութեանը, զրական արժանիքներին
և պակասութիւններին: Այդ էլ բաւական
չէ: Մենք ամփոփ ուսումնասիրութիւններ
ենք նստիլով Միութեան հայերի ամ-
բողջ զրական գործունէութեանը: Մենք
խօսում ենք մեր աշխատակից Ա. Երի-
ցեանի երկասիրութեան մասին, որ նախա-
պէս տպուց «Արձագանքում» և լետոյ
առանձին գրքով հրատարակուց:

Չենք ժխտում, մենք անխնայ կերպով
ցույց ենք տուել Միութեան հայերի մի
խոշոր պակասութիւնը — զրական և գիտ-
նական խնդիրներին խառնել կրօնական
տենդենցիա: Եւ այդ մի նոր բան չէ, որ
մենք առաջին անգամ մատնացուց ենք ա-
րել: Մենք ընթացել ենք այդ դէպքում
հայրանդեանի շաղով և ապագայում ևս
նորանից մաղի չափ շեղուելու չենք.
«Խնդրեմ ինձ լաւ հասկանաք»:

Ում է պատկանում այդ գեղեցիկ թէ-
պէտ և մի փոքր խիստ դարձուածքը, որ
միանգամայն համապատասխան է մեր
բունած ուղղութեանը, թէպէտ մեր բողո-
քը այդ աստիճանի երբեք չէ հասել: Դա
պատկանում է Ստ. Նազարեանցի գրչին:
Այդպէս են վարվում ամեն մի գիտակցա-
կան հրապարակախօս, որ իւր կարծիքը ու-
նի վիճելի խնդրի մասին:

Դորանից լետոյ մենք դիմում ենք Չեղ,
պ. Գ. Ա. և պահանջում, որ ապացուցա-
ցանք, թէ երբ, մեր ո՞ր գրուածքում, ո՞ր
հրատարակութիւնում մենք քարոզել ենք

«ատելութիւն, հալածանք և ծեծ»... կա-
թոլիկ հայերի դէմ, որ մեր գրուածքում
տեսել ենք, թէ կաթոլիկ հայերը հայ չեն...
Եթէ այդ դուք չ'ապացուցիք, այն ժա-
մանակ դուք ամենաանազնիւ զրպար-
տիչ էք...:

Աւելորդ ենք համարում շեշտել, որ եր-
բէք մենք այդ տեսակ վայրենի դադա-
փար լայտնած չենք և առանց գոռում գո-
չում լարուցանելու, մեր կարողութեան չափ
աշխատել ենք նպատակելու այդ համերաշ-
խութեանը և այն էլ դորձնական և ա-
մենի համար շօշափելի միջոցներով և ոչ
թէ լոկ մի երկու դարձուածքներ անընդ-
հատ կրկնելով:

Ահա այդպիսի մեղադրանքներ և զրո-
պարտութիւններ անընդհատ, կարկուտի
պէս թափվում են մեր գլխին, զրպարտու-
թիւններ, որ բոլորովին հակառակ են մեր
հայեացքներին, մեր սկզբունքներին:

Անբարեբաղ իւր հակառակորդներին մրտ-
քեր, որ նոքա երբեք չեն արտայայտել,
սկզբունքներ, որ երբեք չեն քարոզել, որ-
քան անազնիւ բան է համարվում այդ ա-
մենը զրականութեան մէջ — ոչ միայն
ամենը հեշտ բան է «Մշակի» համար,
այլ մի բնական պահանջ է դարձել:
Գէթ մասամբ դիմադրել այդ զրական
խարդախութիւններին, ահա այն առա-
ջին շարժառիթը, որ մեզ ստիպել է, ա-
մեն անգամ սրտի ամենամեծ ցաւով պա-
րապեցնել մեր ընթերցողին այդ խնդիր-
ներով: Աշխատել ենք միշտ, որքան մարդ-
կային հնար կայ, սառնարիւն լինել, մի
կողմ թողնել մեր վրայ թափուած հայ-
հօյանքների հեղեղները: Բայց, երբեմն
էլ, խոտովանում ենք, անկարող ենք ե-
ղել տանել այդ ամենը և լայտնել ենք
մեր զգուշները մեր դէմ գործած այդ
խարդախութիւնների առիթով. բայց 'ա-
մեն անգամ փաստերով ենք խօսել և մեր
բերած փաստերից և ոչ մէկը չէ հերքուել.
նոքա երկչոտութեամբ լուել են, որ մի
քանի ժամանակ անցնելուց լետոյ երկու
անգամ աւելի հայհօյն և նոյն զրպար-
տութիւնները կրկնեն:

Բոլորովին այլ բնաւորութիւն ունի երկ-
րորդ և ամենագլխաւոր շարժառիթը մեր
բանակուռի «Մշակի» դէմ: Եթէ առաջի-
նում մենք լոկ ինքնապաշտպանութեան
տեսակէտից ենք կուռել, երկրորդը ամ-
բողջապէս դադափարական է:

Ամեն մի հասարակական մտքի բերան,
բացի իւր լայտնած գաղափարներից, պար-
տաւոր է քննել և այն մտքերը, որ ու-
րիշ հրատարակութիւններ են արժարժուած:

Երբ այդ ձևով բարձրացրած խնդիրը անցնում է ամբողջ մամուլի մշակութեան բովից, միայն այդ ժամանակ նա կարող է օգտակար և նպաստաւոր լինել հասարակութեան առաջադիմութեանը: Այդ է միակ միջոցը, որ հասարակութիւնը սխալ քայլեր չ'անէ: Այդպէս ենք հասկացել մենք մեր պաշտօնը և աշխատել միշտ հաւատարիմ մնալ նորան: Եթէ հաշիւ է այս կամ այն հրատարակութեան համար լռել, երբ ուրիշ հրատարակութիւններ սխալ կամ թիւր մտքեր են յայտնում, այդ հազիւ թէ նպաստաւոր լինի մեր հասարակութեան ինքնաճանաչութեանը: Մի հրատարակութիւն երբ տեսնում է, որ հասարակական կարծիքը շփոթեցրած է, սխալ գաղափարը տարածւում է և վարակում է հասարակական կարծիքը, նորա սեպուհ պարտաւորութիւնն է բարձրացնել իւր ձայնը այդ երևույթի դէմ: Միթէ հայ հասարակութեան ինքնաճանաչութեանը վնասեց մեր պատասխանը. (մենք միայն մասամբ կարողացանք պատասխանել) պ. Գ. Ա. «Պէտք է համերաշխ լինինք» յօդուածին: Ո՞րքան պարտազանց կը լինէինք, եթէ լռէինք, թէպէտ առաջուց դիտէինք, և ուրանից յետոյ էլ զիտենք, որ ամեն անգամ, երբ փորձենք հերքել արտայայտուած սխալ հայեացքները, մեզ վրայ հայհոյանքների հեղեղներ պիտի թափուին: Հէնց այդ է գլխաւոր կէտը, որ երբ մեր համակերպական թերթը տեսնում է, որ քիչ քիչ հայ ընթերցողի աչքը բացւում է, և այդ նպատաւոր չէ իրեն համար, անմիջապէս սկսում է հայհոյանքի հեղեղը: Այժմ մի վերջին փորձ է անում նա. ուզում է համոզել հայ հասարակութեանը, որ իւր հակառակորդի ասածը լաւ է, բայց նորա մասնաւոր կեանքը բոլորովին հակառակ է իւր քարոզած սկզբունքներին: Դա արդէն վերջին միջոցն է: Բայց հակառակորդի մասնաւոր կեանքը հրապարակ հանելը շատ կողմերից և աւելի վտանգաւոր է: Քան զրական զրպարտութիւններ շարաշարելը: Այս տեղ կայ բացի հասարակական կարծիքից և մի գործնական դատաւոր, որի առջև զինաթափ են լինում ժանգոտած զրջի բոլոր խարդաւանանքները: Այս չը պէտք է մոռացութեան տալ:

Թէ ինչպիսի անհեթեթ յօդուածների դէմ ենք բողոքել մենք, ահա դորան մի նորագոյն փաստ: Մենք փաստերը երբէք բաց թողնելու չենք:

Մեր ընթերցողը, և համոզուած ենք, ամբողջ հայ հասարակութիւնը համոզուեց, որ պ. Գ. Ա. առաջարկած միջոցը — վրացիների, թուրքերին և այլ ազգերին մեր ուսումնարանում ընդունելու մասին՝ անյարմար է:

Այսօր նա առաջարկում է մի նոր միջոց: Վաճառականների ճաշից յետոյ պ. Գ. Ա. մեր վաճառականութեանը երկու յօդուած նուիրեց, որոնցով նա կրքովնում է այն միտքը, որ մեր վաճառականութիւնը պիտի ոչ թէ մի տեսակ տղրուկ լինի, որ ծծէ աշխատաւոր դասակարգերի արիւնը, այլ երկրի արդիւնաբերութեան բարդ գործի մի շրջանը լինի և նորա հետ օրգանական կապով կապուի: Բայց ի՞նչ միջոց է առաջարկում նա դորա համար:

«Ի՞նչի չը ջանանք երկրի բոլոր արհեստները մեր ձեռքը գցելու», ասում է պ. Գ. Ա., իսկ «արհեստ» բառը նա դործածում է ոչ թէ նահապետական արհեստների, այլ նորագոյն «մեքանիկական» վերաբերմամբ: «Հայը պէտք է, շարունակում է պ. Գ. Ա., իւր համար նպատակ դնէ «մեքանիկական» բառին իւր ձեռքը գցելու» (Մշակ № 64):

Արդ՝ հարցնում ենք. ինչո՞ւ հարկաւոր եղաւ մեզ հայերիս մի այդպիսի տնտեսագիտական առաջարկութիւն: Մեր երկրում կայ մօտաւորապէս մի մի միլիօն հայ, վրացի և թուրք: Ի՞նչ հիման վրայ, ի՞նչ արգարութեան օրէնքով մենք պիտի տնտեսապէս ստրկացնենք մեր զրացիներին:

Մենք հասկանում ենք, որ հայ վաճառականները կարող են իրանց շրթունքները լիզել այդ «նոր միտքը» լսելիս և գուցէ մի վեց ճաշ էլի տալ: Բայց մեր պաշտօնն է բողոքել տնտեսական այդ ոտտոտումների դէմ և բացատրել հայ ընթերցողին, որ նորան հարկաւոր չէ աւագական տնտեսագիտութիւնների հետեւի:

Այդ տեսակ սխալ և թիւր հայեացքներ հերքելը մենք մեր պարտականութիւնն ենք համարել և միշտ էլ կատարելու ենք և մեր փաստերի դէմ գործադրած հայհոյանքը աւելի ոյժ և աւելի համարձակութիւն է տալիս մեզ:

Սակայն կայ և մի հիմնաւոր տարբերութիւն մեր և «Մշակի» աշխարհահայեցողութեան մէջ:

Մենք կարծում ենք, որ մեր փրկութիւնն է իւրացնել եւրոպական դիտութիւնը և քաղաքակրթութիւնը: Բայց մենք

միշտ աշխատել ենք, որ հայ հասարակութիւնը իւրացնէ եւրոպական գաղափարները նորանց սկզբնական մաքրութեամբ և անարատութեամբ առանց միջնորդների աղաւաղանքների:

Այդ իսկ պատճառաւ մենք աշխատել ենք «Փորձի» հրատարակութեան առաջին օրից բացանել հայերի համար այդ անմիջական տղրիւրը և մենք մեր հրատարակութիւնների էջերի մի նշանաւոր մասը նուիրել ենք եւրոպական առաջնակարգ բանաստեղծների և մտածողների հեղինակութիւններին: Այդ իսկ պատճառաւ մենք ամեն անգամ բողոքել ենք այն կեղծ և կցկտուր եւրոպականութեան դէմ, որ «Մշակը» հաղորդել է իւր ընթերցողներին:

Թէ որքան մեծ է մեր և «Մշակի» մէջ եղած վիհը, այդ կարելի է իմանալ հետեւեալից: Յայտնի է, թէ ինչ լրագիր է, ինչ ուղղութիւն ունի Սուվօրինի և Բուրենինի «Նույն Վրէժ» անունով լրագիրը, որի անունն անգամ չեն յիշում: Իսկ ուսուերգիծարան Ջեղրինը նորան անուանել է «պոմօլ» (լուացքի կեղտոտ ջուր): Եթէ մի տոնայիսի գծագրութիւն պատահէր, որ այդ հրատարակութիւնը մի օր վերկենար և մեզ գովէր դա՛ մենք ամենամեծ անպատուութիւն կը համարէինք մեզ համար: Իսկ պ. Գ. Ա. հրճւում է նորա գովեստից և իւր լրագրումն էլ շեշտում է:

Մեզ գժուար է մի ըստ միտքէ թուել այն բոլոր գաղափարները, որ մեզ բաժանում են «Մշակից» և բանակուռի առիթ տալիս: Այդ գաղափարական բանալիւնը շարունակելը, որքան մենք կարողութիւն ունինք, մեր սրբազան պարտքն ենք համարում և չը կայ որեւէ ոյժ, որ մեզ արգելէ մինչև մեր զրական կեանքի վերջին վայրկեանը նշանելուց:

Այդ բանում մենք ընդունակ ենք պահպանելու մեր սովորական ստանարիւնութիւնը և եթէ պ. Գ. Ա. տասն անգամ էլ կրկնապատկէ իւր յիշոցաբանութիւնը և օղնութեան կանչէ իւր բոլոր մանր մունր արբանեակներին, այստեղի, թէ գաւառական, այդ մեզ ոչ թէ չի վհատեցնիլ, — ժամանակ է որ նուա հասկանալին այդ — այլ աւելի անվահերութիւն և աւելի քաջութիւն կը տայ մեզ:

Ոն, ուրեմն, շարունակեցէք հայհոյել...

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ Ս. ԷՋՄԻԱՆՆԻՅ

Յունիսի 17, 1890 թ.

Ամենայն Հայոց Անհատական Հայրապետը
ի սրտատախտակի իւր շնորհաւորական հե-
ռագրին Կովկասու նորոգ կարգեալ զլիա-
ւոր կառավարիչ զեներալ ազիւտանտ Զե-
րեմետովից տողեցի է հետեւեալ հեռագրի-
ւրը. «Ի խոր սրտէ երախտապարտ եղալ
Ձերոց Սրբութեան սիրալիր շնորհաւորու-
թեանց և ջերմեւանդն աղօթից համար:
Թող ևս տալիս ինձ աներկրայ հաւատա-
յամ լինել, որ Ձեր Սրբութիւնը ցոյց կը
տայ ինձ լիազօր աշակցութիւն թիթեւայ-
նելու իմ աշխատութիւնը, Կովկասը կա-
ռավարելու և իրաւորեցնելու մեր Ամենո-
ղորմած Թագաւոր Կայսեր Հրահանգները,
որոնք վերաբերում են Ձեր Սրբութեանը
յանձնաւոր հօտի բարօրութեանը»:

Ճարտարապետ պ. Զտերն արդէն քանի
օր է, որ այտոեղ էր, նա մանրագնին
տեսութեամբ հետազօտեց հնադարեան
Մայր Տաճարի վերանորոգութեան կարօտ
բոլոր մասերը, նախանկարեց, ծրագրեց
այն ամեն առնելի նորոգութիւնը թէ
վանքի ու մասը, երբ, և ինչպէս կարելի
է նորոգել և ցոյց տուեց Անհատական Հայ-
րապետին, որը տեսնելով այդ ճարտարա-
րուեստ անձնաւորութեան կազմած նա-
խանկարը, իւր վեհագոյն հաճութեամբ
գիտումներ արաւ նորա մասին և խորա-
գիտապաշտ հայեցողաւ քննելուց յետոյ
հաւան դուռ այդ առաջարկեալ ծրագրին
և հաճեցաւ հրամայել, որ այս տարի և
եթ ձեռնարկուի վերանորոգելու նախ Տա-
ճարի տանիքը և ապա, միւս մասերը: Պ.
Զտերնի ձեռով Տաճարի, թանգարանի և
զանգակատան շինութիւնները միապաղաղ
մի զանկուած, մի մարմին պիտի ձուլուին,
այնպէս որ Տաճարը պիտի կազմէ Սրբուր,
զանգակատունը՝ զլուիւր, իսկ թանգարա-
նը՝ վերջաւորութիւնը: Այս նախանկարեալ
ծրագիրը առաջարկուեցաւ Տիփլիսում կազ-
մուած մասնագործի նկատմանը:

Ամսոյ 18 երեկոյեան ժամից յետոյ
հնչեց Ս. Էջմիածնի վանքի ազգայնա-
րական, որ յայտնուեցաւ թէ Նորին
Անհատականութիւնը ընդունելութիւն ունի:
Բոլոր միաբանական ուխտը պատրաստուե-
ցաւ գնալ ներկայանալու իրանց զթաշատ
Հօրը՝ Պատուական Հայրապետին. գնում

էին խորին ակնածութեամբ և կարգով,
զոյգ զոյգ թեկ ընդ թեկի տուած. եպիս-
կոպոսներն ու վարդապետները փիլոն ու-
նէին վերաները ձգած, իսկ սարկաւազ-
ները ուրար: Երբ ամենեքեան պարաւած
կանգնեցան վեհարանի ընդարձակ դահ-
լիճում, այն ժամանակ Նորին Սրբութիւնը
հաճեցաւ ասել.

«Աստուած օգնական եղիցի Ձեզ բոլո-
րից: Մենք կամենում ենք երկու ամ-
սով բացտնել Ս. Միաճնաէջ Վալիքի:
Այժմ երկար խրատներ չպիտի ասենք
ուրիշ անդամների նման, որովհետեւ բո-
լորից կրօնաւորութեան կեանքը մեզ յայտ-
նի է»: Այդ ամեն մի պաշտօնէին իւ-
րեանց զործի վերաբերեալ հրահանգներ
տալուց յետոյ Սինօզի անդամներին՝ դե-
րապատիւ Երեմիա եպիսկոպոսին յանձնեց
միաբանութեան և Ս. Տաճարի վերայ հոգ
տանելը, Գեր. Սարգիս եպիսկոպոսին Վան-
քի տնտեսական կառավարութեան հսկե-
լը, իսկ, Գեր. Ներսէս եպիսկոպոսին ձե-
մարանի վերաբերեալ գործերի մասին հոգ
տանելը արժ. տեսուչ Հայր. Նահապետի
հետ. բայց ամենայն ծանր խնդիրների
համար իւրաքանչիւրը պարտաւոր է դի-
մել Նորին Սրբութեան տնօրէնութեա-
նը և ապա բոլորին յանձնելով Ամենակալ
Տիրոջ խնամքին՝ աջ տուեց միաբանու-
թեանը և մտաւ ծաղիկայ դահլիճը: Հե-
տեւեալ օրը վաղ քաջ ընդ առաւօտն, ժա-
մի 4-ին Անհատական Հայրապետը իջաւ Տա-
ճար, իջման Սեղանի առաջ երկար աղօ-
թելուց յետոյ, միաբանութեան հետ զնաց
արտաքին պարսպի դուռը, ուր պատրաս-
տի կանգնած էին Նորին Սրբութեանը
ուղեկցելու համար բազմաթիւ կառքեր,
ձիաւորներ, որոնց մէջն էին պ. պ. դա-
ւաւապետը, իւր օգնականը, պրիստանե-
րը, մերձակայ զիւղերի քահանաները, տա-
նուէրները և ուրիշ շատ պատուաւոր
անձինք, այնտեղ էր նաև Երեւանի թե-
մակալի փոխանորդ գերատաւրի Սիւքիա
եպիսկոպոսը: Խիստ փառաւոր և որտա-
շարժ ոգևորութեամբ Հայրապետական
զնայքը ուղևորուեցաւ դէպի Բիւրականի
Անհատական ամարանոցը, ուր պիտի
այս ամառ մնալ Նորին Սրբութիւնը:

ԲԵՆ. ՏԷՐ-ԳՐԻԳՈՐԵԱՆՅ:

Անցեալ շաբաթ օրը, յունիսի 22-ին
Գեր. Խորեն Արք-եպիսկոպոս Նար-Բէյը
ուղևորուեց ու Էջմիածին Նորին Անհատա-
նութեան Ամենայն Հայոց Վաթիկոսին
ներկայանալու:

Մարգարական Ընկերութեան Խորհուր-
դը ուղարկելով խմբագրութեանս ներկայ
ծանուցումն՝ խնդրում է տպագրել շաբա-
թաթերթիս մէջ:

«Բազում Հայոց Մարգարական Ըն-
կերութեան այս տարուայ ընդհանուր ժո-
ղովր՝ կամենալով իւր օժանդակութեամբ
պահպանուող ուսումնարանների զոյութիւ-
նը հետզհետէ ապահովացնել պատրաս-
տուած ուսուցիչներով որոշել է առաջիկայ
1890/91 ուսումնական տարուանից որդե-
գիրներ պահել ուսուցչական ինստիտուտ-
ներում կամ ուսուցչական սեմինարիանե-
րում, սակայն այն պայմանաւ, որ որդե-
գրուել ցանկացողները պիտի կարողանան
առ առաւելն մի տարուայ ընթացքում
վերջնական քննութիւն տալ յիշեալ ու-
սուցչանոցներից մէկում, կամ յատկապէս
այդ նպատակով կազմուած կոմիտետնե-
րում՝ ուսուցչական իրաւունք ձեռք բերե-
լու համար: Աւարտելուց յետոյ այդպիսի-
ները բարոյապէս պարտաւորում են ծա-
ռայել Ընկերութիւնիցս դրամական օժան-
դակութիւն ստացող քաղաքային և գիւ-
ղական ուսումնարաններից մէկում՝ պատ-
շաճաւոր ռոճկով՝ մի քանի տարի:

Ուստի խորհուրդս այսու առաջարկում է
վերոյիշեալ պայմաններով Ընկերութեանս
որդեգրուել ցանկացողներին՝ բարեհաճել
ուղարկել իրանց ուսման վկայաթղթերը
Ընկերութեան Խորհրդին՝ հետեւեալ հաս-
ցեով. — Въ Совѣтъ Бакинскаго Армян-
скаго Человѣколюбиваго Общества».

Ղարբից մեզ գրում են.

Հանգուցեալ Յովհաննէս Քուշուրեկեանի
ընկեր ուսուցիչները նորա դասերը բաժա-
նեցին իրանց մէջ և ռոճիկը յատկացրին
Հանգուցեալի որբերին:

Քուշուրեկեանից մնացել է իւր անտիպ
բանաստեղծութիւնների ժողովածուն և մի
հարուստ նամակագրութիւն մեր մամուլի
անցեալ նշանաւոր ոյժերի հետ, որոնց մէջ
առաջին տեղը բռնում է Ս. Նազարեանի
բազմաթիւանգալ և խելացի նամակները,
որտեղ երևում է նորա բռնած ուղղութիւ-
նը և սկզբունքները «Հիւսիսափայլ»-ը դա-
դարելուց յետ, որոնք եթէ հրատարա-
կուէին, մի ծանրակշիւ նիւթ պիտի ծա-
ռայէին Ս. Նազարեանի կենսագրութեան
համար:

— Ամսոյ 16-ին, Ս. Լուսաւորչի տօնի
օրը հոգեհանգիստ կատարուեցաւ ազգիս
մեծ բարերար Հանգուցեալ Մկրտիչ Սանա-
սարեանի համար Ս. Լուսաւորչի եկեղե-

ԲԱԳՈՒԻ ՏԵՍԱՐԱՆՆԵՐ



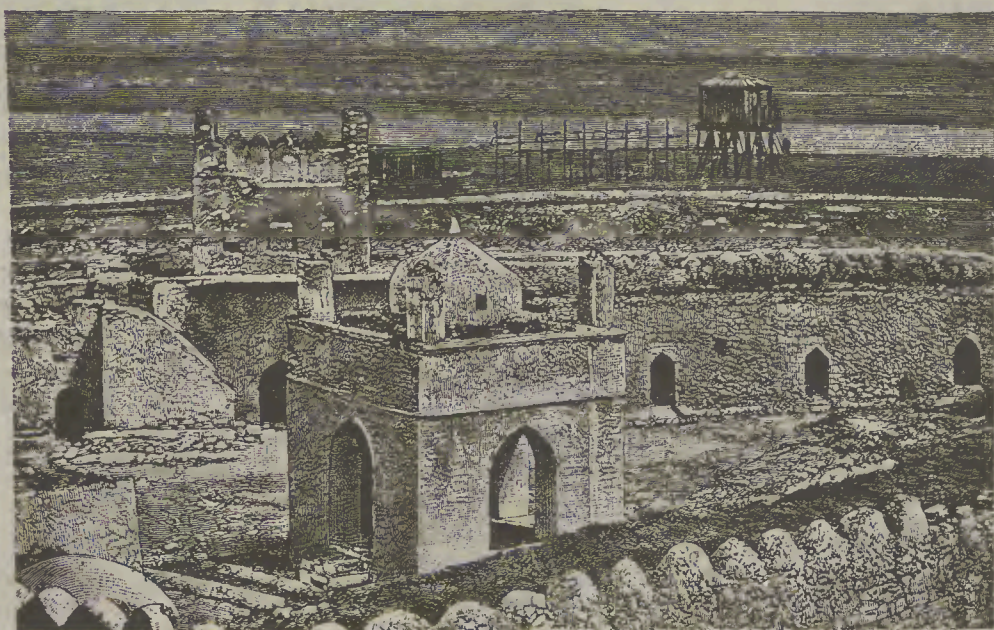
ՄԻԲԱՅԻԼԱՆ ԱՅԻՆ ԵՒ ՆԱԼՆԳԱՊԵՏԻ ՏՈՒՆԸ



ԾՈՎԵՋՐԵԱՅ ՓՈՂՈՅԸ



ԵՐԿԱԹՈՒՂՈՒ ԿԱՅԱՐԱՆԸ



ԿՐԱԿԱՏՈՒՆԸ

ցում ներկայութեամբ երկու եկեղեցեաց միաբաններն և խուռն հասարակութեան, եղան բանախօսութիւններ:

—Այսօր, ամսուս 20-ին, արտակարգ նիստ կար քաղաքումս խօսերայի վերահաս վրտանգի առաջն առնելու համար: Նիստը կազմակերպւ էր հրամանադրութեամբ Թերեքեան շրջանի նահանգապետի, որ երկիցս գրութեամբ յայտնում էր խօսերայի Ռուսաստանի սահմաններին մօտենալը, հետևապէս և զգուշութեան միջոցներ էր առաջարկում այդ պատուհանից ազատ մնալու համար. վճիռը դեռ յայտնի չէ:

* *

«Արձագանքի» № 16-ի առաջնորդողը և յաջորդ համարում պ. Զմշկեանի արած առաջարկութիւնը՝ ներկայ տարուայ թատրոնական տէգօնի համար պատրաստութիւն տեսնելու մշտական կանոնաւոր հայերէն ներկայացումները՝ արձագանք է գտել: Մի ընդունակ և հայ հասարակութեանը յայտնի անձնաւորութիւն յանձն է առնում հէնց հիմնականից կազմել մի փոքրիկ խումբ տեղական ընդունակ դերասաններից և դերասանուհիներից, աւելացնելով նորանց վրայ երկու կանցի և երկու արդէն փորձուած ոչտեր պատասխանատու դերերի համար:

Յուլիս ամսուանից յիշեալ անձը կը կազմակերպէ այդ խումբը, կ'որոշէ նորա ներկայացնելի խաղերի ընկերութեանը և կը որոշէ տեղը ամսուայ մէջ երեք ներկայացում տալու:

Այդ անձնաւորութիւնը, որ մտադիր է բոլոր ջանքը գործ դնել ներկայացումները կանոնաւոր և հետաքրքիր դարձնելու, մտադիր է ձմեռուայ միջոցում հրաւիրել և պ. Ազամեանին և գուցէ ուրիշ մի կամ երկու դերասանուհի Պոլսից առանձին պատմաններով:

Օգոստոսի ընթացքում կը հրատարակուի 'ի գիտութիւն հայ հասարակութեան թէ կազմակերպուած խմբի անձնաւորութիւնների ազգանունները, թէ ընկերութեանը և թէ ներկայացման տեղը և որոշեալ օրերը:

Մեզ մնում է նախ ցանկալ ալի պարոնին լիակատար յաջողութիւն, երկրորդ յիշեցնել հայ թատերասէր հասարակութեանը, որ նպատակ ալի գործին: Յանկալի կը լինէր, որ հայ հասարակութեան մէջ հեղինակութիւն ունեցող մի քանի անձնաւորութիւններ աշխատէին «ԲՅՈՒՆ» կազմել, գոնէ մի հարիւր բուբուլ չափ ա-

մեն մէկ ներկայացման համար, որով իւրաքանչիւր ներկայացման անխուսափելի ծախսը կարող լինէր ապահովացնել:

* *

«Եօփօստի» լրագիրը հազարիւրում է, որ Պետերբուրգում կազմվում է մի նոր ընկերութիւն, որ կ'իլրէ «Ասիական» անունը: Ընկերութեան նպատակն է՝ ուսումնասիրել Ասիայի պատմութիւնը, լեզուագիտութիւնը, գրականութիւնը և ազգագրութիւնը:

ՖԵԼԻԵՏՕՆ

ԶՈՒՐ ՅՈՅՍԵՐ

Վ Է Պ

(Հարունակութիւն)

Մի վայրկեան նրանք լուռ նայեցին միմեանց երեսին: Մարիամի աչքերի մէջ փայլում էր մի յուսահատ վճռականութիւն: Իժիշկը գուշակեց նրա միտքը: Նա զգաց, որ արդէն հասել է բարոյական ճգնաժամ, որ դէմ ու դէմ նստած է մի անողորմ դատաւոր, որին պարտաւոր է հաշիւ տալ իւր վարվողութեան մասին: Նա շփոթվեց, նայեց աջ ու ձախ, ոչ ոք չէր երևում, բոլոր հանդիսականները կից դահլիճներումն էին:

—Իժիշկ, — ընդհատեց Մարիամը վայրկեական անախորժ լուծութիւնը մի աչնախի ձայնով, որի մէջ հազիւ զգացվում էր նրա հոգեկան խռովութիւնը, — այսօր ես վճռեցի ձեզ հետ իօսել վերջին անգամ: Յուսով եմ, որ չէք մերժիլ մի քանի րոպէ ինձ նուիրել, մի քանի րոպէ միայն, այնուհետեւ դուք ազատ էք: Կարող էք լսել:

—Այստեղ — արտասանեց Իժիշկը, շուրջված աջ ու ձախ նայելով, — այս հասարակական տեղում: Մարօ, մեր խօսակցութիւնը, եթէ գաղտնիք է, կարող են լսել:

—Մի վախենաք, ոչ ոք չի լսի: Ես այստեղ ընտրեցի մեր բացատրութեան համար այն պատճառով, որ մենք այսուհետեւ ուրիշ ոչ մի տեղ չենք կարող տեսնուել... Երբեք: Միամիտ կացէք, մի կարճէք, որ ես ձեզ կ'անպատմեմ: Այ, գիտեմ, որ դուք վախենում էք հասարակութիւնից:

—Լսեցէք, ես ամեն բան զգում եմ, աւելորդ կը լինի, եթէ դուք սկսէք պարզել դէպի ինձ ձեր զգացմունքները: Դուք ինձ չէք սիրում, ես գիտեմ այդ, գիտեմ այն էլ, որ երբեք երբեք չէք սիրել ինձ: Բայց... ասացէք... Ինչ էր նշանակում ձեր այդ դառն կատակը ինձ հետ: Պատասխանեցէք, ինչո՞ւ համար դուք այդպէս վարվեցիք, ինչո՞ւ...

Իժիշկը դարձեալ նայեց աջ ու ձախ, Զը նայելով, որ Մարիամը խօսում էր ցածր ձայնով, գրեթէ շշնշկունով, Իժիշկը այսուամենայնիւ կարծում էր, որ կարող են լսել

նրա ասածը: Օրիորդի արտաքին կեղծ սառնութիւնը նրան չէր խաբում: Նա զգում էր նրա ներքին բուռն հոգեկան խռովութիւնը, զգում էր և վախենում մի գուցէ խօսակցութիւնը շարունակելով, առիթ տայ մի անախորժ տեսարանի:

—Մարօ, — չորհորեց նա մեղմ և փաղաքշական ձայնով, — թող, յետոյ կը խօսենք այդ մասին: Ես պատրաստ եմ քեզ բացատրութիւն տալ, բայց ոչ այստեղ: Նայի՛ր, — աւելացրեց նա, ցոյց տալով դէպի մեծ դահլիճը, որի դռների մօտ երևում էին մի խումբ հանդիսականներ:

Մարիամը հեզնաբար ժպտաց:

—Ինչիցն էք վախենում, — շարունակեց նա յամառութեամբ, — որ ես աղմուկ կը բարձրացնեմ այստեղ, որ ես կ'արտասուեմ, որ ես ձեր անունը խօսակցութեան և բամբասանքի առարկայ կը դարձնեմ: Զէք ճանաչում ինձ, մոռացել էք... Այ, պատուելի բժիշկ, ես այդ չեմ անիլ, ես ինձ չեմ թող տալ մի երիտասարդ բժիշկի, հա հա հա, պատիւը արատաւորել: Բայց ես պէտք է ձեզանից հաշիւ ստանամ ձեր վարմունքի մասին, հասկանում էք: Ի՞նչ, դուք կարծում էք, որ գործ էք ունեցել մի խեղճ, մի ողորմելի, մի անկեղծ աղջկայ հետ, որ կարող է երեկուայ ձեր վիրաւորանքը այսօր մոռանալ: Հասկացէ՛ք, ուրեմն, որ ձեր առաջ նստած է մի չափահաս կին, որ ինքը կարող է իւր պատիւը պաշտպանել: Տեսնո՞ւմ էք, այսօր, այս հասարակական տեղում, ես ամեն ինչ արհամարհելով, պահանջում եմ ձեզանից այն, ինչ-որ իրաւունք ունի՞մ պահանջելու: Տուէ՛ք ինձ պատասխան, ասացէ՛ք, ի՞նչ իրաւունք ունէիք կարծելու, որ ես փողով ինձ համար փեսացու առնողներից եմ: Լուցէ՛ք... Թող տուէ՛ք խօսքս վերջացնեմ: Իօսմ ձեր հոգին այժմ ինձ համար պարզ է, խօսմ դուք մի ծախու ապրանք էք... Ընդ, դուք չէ՞ գալիս ձեզ իմ ասածը: Միթէ ճիշդ չէ, միթէ դուք ձեր անունը, ձեր երիտասարդութիւնը, ձեր կրթութիւնը, ձեր գաղափարները, ձեր պատիւն անգամ կշիռքի մի թաթի վրայ չէք դրել, միւս թաթի վրայ ոսկի՞ ոսկի՞ էք կանչում: Զէ, այսպէս չէ: Զերբեցէ՛ք, եթէ սուտ եմ ասում, պաշտպանվեցէ՛ք, եթէ ասածս զրպարտութիւն էք համարում, հերքեցէ՛ք, որ դուք... մի մի մի... բաղդախնդիր չէք...

Քանի խօսում էր օրիորդը, հետզհետէ կորցնում էր սառնութիւնը և նրա սրտի դառնութիւնը աւելի ու աւելի զգացվում էր աստիճանաբար յուզվող ձայնի ելեւէջների մէջ: Եւ նրա նիհարութիւնը, նրա դէմքի գունատութիւնը, նրա աչքերի հիւանդոտ փայլը սարսափեցնում էին բժիշկին: Նա ցնցվում էր օրիորդի ամեն մի խօսքից, նա անդադար նայում էր իւր շուրջը: Վերջին խօսքը նրան բոլորովին զինաթափ արաւ: Նա ցանկանում էր, որ այդ րոպէին ներս մտնի մի ծանօթ մարդ և վերջ դնի այդ տագնապալի դրութեանը: Սակայն երաժշտութեան ձայնը դեռ լսվում էր, պարերը դեռ շարունակվում էին: Երբեմն երբեմն միայն մի մի հանդիսական մտնում էր սենեակի մի դռներով և իսկույն դուրս գալիս միւս դռներով, ծուլօրէն նայելով աջ ու ձախ և ուշադրութիւն անգամ չը դարձնելով նրանց վրայ:

—Ախ, Տէր Աստուած, — փոխեց ցանկարժ իւր

ձայնը Մարիամը, վերջապես, չը կարողանալով շարունակել իւր կեղծ սառնասրտութիւնը, — ի՛նչ եմ ասում, որքան չիմար եմ ես: Ո՛ւմ հետ եմ խօսում, ի՛նչ եմ պահանջում ես ձեզանից: Դուք լուռ եք, դուք չափից դուրս շփոթված եք, դուք ուզում եք փախչել ինձանից: Գնացե՛ք, — աւելացրեց նա, մի վայրկեան լուելուց յետոյ, — ես չեմ կարողանում ձեզ հետ սառնասիրտ խօսել: Թողէ՛ք ինձ, հեռացե՛ք, դուք ազատ եք, այնտեղ ձեզ սպասում են... ուրիշները:

Նա թուլացած թիկն տուեց գահաւորակին: Նա զգում էր, որ ինքն էլ չը գիտէ ինչ է ասում, որ առհասարակ այն չէ խօսում, ինչ-որ հարկաւոր էր խօսել: Նրա զոզոռուն ձեռքը ուժգնակի շարժում էր լայն հովհարը: Նա զգաց օւրի սաստիկ պակասութիւն, նրա շնչառութիւնը ծանրանում էր:

— Զէք կամենում դահլիճ անցնել, — լսեց նա բոխիկի ձայնը, և այդ ձայնը հնչեց նրա ականջին իբրև մի յանդուգն հեղնութիւն, իբրև մի սառն արհամարհանք:

Այլ ևս միանգամայն աւելորդ էր լսուելը: Նա ճիգն արաւ և անսպասելի արագութեամբ ոտքի կանգնեց: Նա նայեց մի վայրկեան բոխիկ երեսին և խեղդուած ձայնով, զրեթէ խուլ շնչիւնով արտասանեց.

— Գնացե՛ք ձեզ համար բաղդ որոնեցէ՛ք, իսկ ես...

Նա ծածկեց երեսը հովհարով և քայլերը ուղղեց դէպի հակառակ կողմ: Երբ բոխիկը հեռացաւ, նրա առաջ դուրս եկաւ սենեակի կիսախաւար անկիւնից... Հալաբեանը: Ամուրին յուզված էր, նրա աչքերի մէջ փայլում էր սաստիկ անհանգստութիւն: Մարիամը նայեց նրա երեսին, և վայրկեանբար սթափվեց:

«Միթէ լսել է իմ ասածները», անցաւ նրա մտքով:

Նա թույ տուեց ամուրիին լուռ գնալ իւր մօտով: Նա ամբողջ մարմնով գողում էր:

«Ի՛նչ ստորութիւն, ի՛նչ ստորութիւն», — կրկնեց նա մտքում, — ի՛նչ արի ես, ի՛նչ արի ես»:

Արդարև նոր միայն նա հասկացաւ, որ միանգամայն արժանի չէր իւր ինքնասիրութեանը գրեթէ ուժով բացատրութիւն պահանջել մի մարդուց, որ այնպէս տմարդի կերպով իսթեղ էր նրա յոյսերը: Այժմ այլ ևս նրա համար գոյութիւն չունէր չքացած բաղդի խնդիրը: Զարթնեց նրա մէջ իւր բոլոր զօրութեամբ նսեմացած ինքնասիրութեան խալթող զգացմունքը:

«Ի՛նչ ստորութիւն, ի՛նչ ստորութիւն», — կրկնում էր նա անդադար:

Նրան թւում էր, որ ոչ միայն բոխիկ առաջ ինքն իրան ստորացրեց, այլ և ամենի աչքում, որ ամբողջ հասարակութիւնը այժմ ծաղրում է նրան, ծիծաղում է, բամբասում է: Նա չը գիտէր ինչ է կատարվում իւր շուրջը, նա չէր հասկանում իւր հետ ընթացող հալաբեանի ասածը, լսում էր միայն նրա խուլ, երերվող ձայնը: Նա մտածում էր գտնել եղբորը շուտով և աննկատելի կերպով հեռանալ Երեկոյթից:

«Ի՛նչ արի ես, ի՛նչ արի, Տէր Աստուած», շնչացին այս անգամ լսելի ձայնով նրա շրթութիւնները:

— Ի՛նչ ասացի՛ք, — հարցրեց հալաբեանը, լսելով նրա ասածը:

Մարիամը մի քիչ սթափվեց:

Խնդրեմ եղբօրս գտէ՛ք և ուղարկեցէ՛ք ինձ մօտ, ես այստեղ կըսպասեմ:

Նա ուժասպառ, թուլացած նստեց ընդարձակ հիւրասենեակի մի կիսալուսաւոր անկիւնում:

Հալաբեանը տեղից չը շարժուեց: Զը կարողանալով զսպել իւր բուռն հեռաքրքրութիւնը, նա թաղնուել էր սենեակի մի անկիւնում և ականջ դրել Մարիամի խօսակցութեանը բոխիկ հետ: Օրիորդի մի քանի, անզգուշ կերպով բարձր արտասանուած, դարձուածները այլ ևս պարզեցին նրա համար մի չարագուշակ գաղտնիք: Ուրեմն Մարիամը սիրում է այդ երիտասարդ բոխիկին, իսկ նա... արհամարհում է: Նա պատրաստ էր նոյն րոպէին յարձակուել Մելիք-Բարսեղեանի վրայ, տալ նրան մի խաչտառակ ապտակ: Նա կատաղած էր և՛ Մարիամի դէմ: Ի՛նչ, մի երիտասարդ արհամարհում է նրան, և նա դուռ հետամուտ է լինում նրան:

— Գտէ՛ք եղբօրս, խնդրում եմ ձեզ, — ասաց օրիորդը կրկին:

Հալաբեանը մեքենաբար շարժուեց տեղից և սկսեց աչք ածել իւր շուրջը: Երեկոյթը գեռ շարունակվում էր: Պարերից յոգնած զոյգերը անց ու դարձ էին անում, ուրախ ուրախ խօսակցելով: Դահլիճը կիսով չափ դատարկվել էր:

Նրան մօտեցաւ մօտի՛, Վախվախեանը և ասաց, թէ իշխան Սահարունին կանչում է: Նա ուշադրութիւն չ'դարձրեց, անցաւ:

— Վերջապէս գտա՛յք, — լսեց նա դահլիճում իշխանի ձայնը: — Նո՛ւ, դնանք, բեզ են սպասում:

— Ինձ ոչ ոք չը պիտի սպասի, ես գործ ունեմ:

— Զի կարելի, դու մերոնց խօսք ես տուել միասին ընթերցում:

Նոր միայն ամուրին չիշեց, որ, արդարև, իւր գլուխը ազատելու համար, ակամայ խօսք էր տուել Նիկողայոսին:

Նա ուշադրութիւն չը դարձրեց իշխանի վրայ: Նա դիմեց առաջ: Այս անգամ նրան հանգիպեց տիկին Սօփիօն:

— Այ, պարոն Հալաբեան, ես ձեզ էի պըտում, — ասաց տիկինը ուրախ ուրախ: — Երեւակայեցէ՛ք, կոմսուհի Նախիլիսինան այնքան գովեց մեր բալը, այնքան գովեց, որ չը գիտեմ... Փառք Աստուծոյ, փառք Աստուծոյ, շատ ուրախ եմ: Դէհ, գնանք այժմ, Նիկողայոսը սպասում է...

Երեւեցան և՛ օրիորդ Նատալիան ու Ախշարունմեանը, ամուրիին շրջապատեցին: Այլ ևս գրժուար էր ազատվել նրանց ձեռքից: Սակայն նա դարձեալ ներողութիւն խնդրեց, հեռացաւ, ւսելով, որ իսկույն կը վերադառնայ: Նա Մարիամին չը գտաւ այնտեղ, ուր թողել էր: Նա վազեց այս ու այն կողմ, անցաւ նախագաւիթ, և այստեղ տեսաւ, ոչ օրիորդը եղբօր թիկն յենած սանդխտով ցած է իջնում: Նա ինքն իրան մոռացաւ և, հրելով ճանապարհին պատահած հանդիսականներին, խելագարվածի պէս հետևեց նրանց:

— Դուք արդէն գնում եք:

Նա պատասխան չը տուցաւ: Իջնելով ցած, հանդերձարանում նա մի քիչ ուշքի եկաւ, շփոթվեց ինքը իւր արածից: Նա ձեռք մեկնեց Ռուբէնին: Երիտասարդը գունաթափված էր, աչքերի մէջ փայլում էր մի տեսակ, նրա բարի դէմքին անհամապատասխան, կատաղութիւն: Պարզ էր, որ Մարիամը հաղորդել էր նրան բոխիկի վարմունքը: Դողողացող ձեռներով նա պահեց քրոջ վերարկուն, հագցրեց, առաւ նրա թւը և շտապեց դէպի դուրս:

Հէգ ամուրին մնաց բեռնված իւր տեղում: Ընկճուած, յուսահատված, նայեց Մարիամի ետեւից: Նա ծանր և ակամայ քայլերով բարձրացաւ վեր: Նա զգում էր իւր շուրջը մի ամպշուրթիւն, կարճես, Մարիամի գնալով նրա համար ամեն ինչ վերջացաւ, կարճես, այլ ևս չաւտեան խորտակվեցին նրա յոյսերը: Սեղանատանը չը հասած, նա հանդիպեց Մելիք-Բարսեղեանին, որ խօսում էր մի հարուստ և բաւական ծեր դրամատիրոջ հետ: Ուրեմն ատելի թւաց նրան բոխիկ լուրջ կերպարանքը: Նա ձգեց նրա վրայ մի սպառնողական, մի սուր հայեացք: Բոխիկը բարեկամաբար ժպտաց: Այդ նրան ատելի կատաղեցրեց: Նա համարում էր իրան վերաւորուած, յաղթուած և մինչև անգամ ստորացած մի նոր, մի տակաւին անցաւ երիտասարդի առաջ: Ինչպէս, նա սիրէ, նա այնքան եռանդով հետամուտ լինէ մի օրիորդի, որից երես է դարձնում մի ինչ-որ կիսաքաղցած բոխիկ: Էլ ո՛ր մնացին Հալաբեանի անունը, դիրքը, հարստութիւնը:

«Նա ծիծաղում է ինձ վրայ, նա ծաղրում է ինձ, — ասաց նա մտքում, — ես նրան ցոյց կը տամ, ցոյց կը տամ, թէ ով եմ ես...»

Երբ մտաւ սեղանատուն, ամուրիին այնպէս թւաց, որ ամենքը հերնաբար ժպտացին, մանաւանդ Ախշարունմեանը և իշխան Սահարունին: Նիկողայոսի խոնարհ հրաւերով նա նըստեց սեղանի մօտ, կասկածալի հայեացքներ ձգելով բոլորի վրայ: Ամբողջ ընթերիքի ժամանակ նա լուեց, անուշադիր թողնելով Նիկողայոսի հաճոյախօսութիւնները, տիկին Սօփիօյի սիրալիք ակնարկութիւնները, օրիորդ Նատալիայի յաղթական հայեացքները, իշխան Սահարունիի սրախօսութիւնները և Ախշարունմեանի կատակները: Նա վերկացաւ տեղից ամենից առաջ, բարեւեց և պատճառ բերելով իւր գըլխացաւը, ներողութիւն խնդրեց ու հեռացաւ: Նրա ետեւից վազեց իշխան Սահարունին:

— Միթէ իս, — շնչաց իշխանը հեղնաբար, — ես չիմար չեմ:

— Ի՛նչ ես ուզում ասել:

— Ասում եմ, ես չիմար չեմ:

— Ես այդ գիտեմ. յետոյ:

— Ուրեմն ի՛նչից, որ գլխացաւիդ պատճառը ինձ յայտնի է: Սպասիր, մի շտապել, երկու խօսք: Զգուշ կաց, հասկանում ես, զգուշ կաց: Քեզ նման մարդիկ չեն ընկնում, բաց ընկնելիս երկու ոտով են ընկնում թալակի մէջ...

Խօսակցութիւնը տեղի ունէր նախասենեակի մի անկիւնում, մօտիկ ոչ ոք չը կար: Հալաբեանը ապշած նայեց իշխանի երեսին, կարգալով նրա աչքերի մէջ մի չարամիտ բան:

— Իբրև բարեկամ, խորհուրդ եմ տալիս, զգուշ կաց, — կրկնեց իշխանը խորհրդաւոր եղանակով:

Այո, գոյշ կաց, ձեռք մի մեկնիլ ուրիշի պատուին, հասկանում ես, կարող ես մատներդ այրել և շատ վատ այրել:

— Իշխան, ամօթ է, լուր:

— Ես կը լուեմ, բայց դու, գոյշ կաց. . . Դէ գնա, ուրիշ ասելիք չունեմ:

Իշխանը անյայտացաւ: Հալաբեանը մնաց տեղն ու տեղը անշարժ, արձանացած: Այդ անորոշ խօսքերի մէջ նա զգաց շատ որոշ, շատ պարզ և շատ չարամիտ մի ակնարկութիւն: Նա սարսափեց:

«Ուրիշի պատուին, — արտասանեց նա, մեքենաբար ձեռով շփելով ձակատը: Նա չիմացաւ, թէ ինչպէս ցած իջաւ, ինչպէս ծառան հագցրեց վերարկուն, և միայն երբ դուրս եկաւ փողոց, երբ ձմեռային սառնի օդը խփեց նրա ձակատին, սթափվեց փոքր ինչ: Այն ժամանակ նրա կրծքից մի ծանր հառաչանք դուրս թռաւ, և նա արտասանեց.

— Ես անբաղդ եմ:

ՀԻՐԱՆՔԱՆԻ

(Կը շարունակուի)

«ՇԱԽՍԵՅ-ՎԱԽՍԵՅ»

(ՄԱՆԱՄԵՐԵԿԱՆՆԵՐԻ ԿՐՈՆԱԿԱՆ ՍՈՎՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻՑ):

Ինչպէս յայտնի է, մեր հարեան շիւշմահամեղականները իւրաքանչիւր տարի, սկսած հասարակ ամսի մէկից մինչև նոյն ամսի տասը, իմամ Հիւսէյն^{*)} և նորա ընտանեաց անդամների մահուան առիթով կատարում են առանձին մի ծէս, որ յայտնի է հայերի մէջ «Ղաթիլ» կամ «Ջախսէյ-վախսէյ» անուններով^{**)}: Որքան լիշուեմ եմ, մեր գրականութեան մէջ շատ քիչ տեղեկութիւն կայ այս անցքի պատմութեանը վերաբերեալ և շատերը հայերից չը գիտեն, թէ ով է իմամ Հիւսէյնը և ինչու նորա մահը առիթ է դարձել շիւշմահամեղականների համար իւրաքանչիւր տարի կատարելու այս կրօնական միստերիան: Աւելորդ չեմ համարում ծանօթացնել «Արձագանքի» ընթերցողներին այս անցքի պատմութեան հետ:

Յայտնի է որ Մահամմէդ անունով արաբ քարոզիչը ոչ թէ միայն կրօն էր քարոզում Արաբիայի թերակղզում, այլ և, մի և նոյն ժամանակ օրէնքներ էր յօրինում արաբների համար: Այս տեսակետից Մահամմէդը արաբների համար օրէնստու մարգարէ էր, ինչպէս էր Մովսէսը հրէաների համար: Բացի սորանից,

^{*)} Իմամ բառը նշանակում է առաջնորդ կամ փոխանորդ:

^{**)} Այս անունը դուրս է եկել «Ջահ Հասան», «Վաչ Հասան» հառաչանքներից (այստեղ շահ բառը նշանակում է մեծ, ընտիր):

արաբները նորան ճանաչում էին իբրև հոգևոր և մարմնավոր իշխան, որովհետև նա պահանջում էր արաբներից, որ կատարեն իւր դրած օրէնքները:

Մահամմէդը ինքն իրան համարում էր վերջին օրէնստու մարգարէ, այս պատճառով նորա մահից յետոյ նորան ժառանգ եղաւ Աբուբէքրը իբրև խալիֆ, որ նշանակում է՝ յաջորդող, հետևող իմամի գաղափարներին^{*)}: Ուրեմն Աբուբէքրը ունէր նոյն իշխանական իրաւունքները, որոնք ունէր Մահամմէդը, բայց չունէր մարգարէի շնորհ, այսինքն չէր կարող կազմել և յայտարարել նոր օրէնքներ, որովհետև այս իրաւունքը պատկանում է, ըստ մահամմէդական կրօնի, միայն մարգարէին: Աբուբէքրի ընտրութեան ժամանակ արաբների մէջ երևան եկան երկու կուսակցութիւն, որոնցից մէկը պնդում էր, թէ հոգևոր և մարմնավոր իշխանի իրաւունքները կարող է ստանձնել Մահամմէդի մօտիկ ազգականը, բայց որովհետև նա արական սեռից ժառանգ չունէր, ուրեմն նորան կարող է յաջորդել միայն նորա քրոջ որդի Ալին, որ մի և նոյն ժամանակ ամուսնացել էր Մահամմէդի աղջիկ Փաթմայի վրայ: Ալիականները պնդում էին և այն, թէ Ալին նշանակել է իւր ժառանգ ինքն Մահամմէդը, թէև սորա համար Կուռանի մէջ չը կայ ոչ մի որոշ տեղեկութիւն: Երկրորդ կուսակցութիւնը, հիմնուելով առանգութեան և ժողովրդի սովորութեան վրայ, հաստատում էր, թէ խալիֆ կարող է լինել միայն ժողովրդից ընտրուած անձն, որպիսին էր Աբուբէքրը: Ահա այս գուտ ժառանգական հարցի պատճառով արաբների մէջ երևան եկան երկու միմեանց հակառակ և թշնամի կուսակցութիւններ, որոնցից մէկը անուանում էր իրան շիւշ, որ նշանակում էր բողոքող անիրաւ գործի դէմ կամ բողոքական, իսկ միւսը սկսեց կրել «հանի» անունը, այսինքն օրինավոր կամ օրէնքի համեմատ:

Աբուբէքրի խալիֆութիւնը տևեց երկու տարի (632 թ. մինչև 634 թ.), նորա մահից յետոյ խալիֆութեան գահը անցաւ առաջ Յամարի ձեռքը (634 թ. մինչև 644

^{*)} Աբուբէքրը իւր խալիֆայութեան ժամանակ ժողովեց Մահամմէդի ժամանակից մնացած բոլոր հատ ու կտոր գրութիւնները և կազմեց այն գիրքը, որ յայտնի է Կուռան անունով: Կուռանը, սուննիների ասելով, գրուած է մահականացուի ձեռքով, իսկ շիաների խօսքով — ուղարկուած է ի վերուստ: Կուռանը գործ է ածվում ամբողջ մուսուլմանութեան մէջ թէ իբրև կրօնական սուրբ գիրք և թէ իբրև օրէնքների ժողովածու:

թ.), իսկ յետոյ Օսմանի ձեռքը (644 թ. մինչև 655 թ.): Այս ամբողջ քսան և երեք տարուայ ընթացքում Ալին համարվում էր միայն իմամ, այն էլ շիաների մէջ, որոնց թշնամութիւնը սուննիների դէմ աւելի սուր կերպարանք ստացաւ գլխավորապէս Օսմանի խալիֆութեան ժամանակ: Վերջինի մահից յետոյ խալիֆութիւնը անցաւ Ալիի ձեռքը և այս թշնամութիւնը մի առ ժամանակ հանդարտուեց, բայց Ալիի մահից յետոյ այս իշխանութիւնը գուրս եկաւ Ալիի սերնդի ձեռքից և անցաւ ուրիշների ձեռքը: Այս դէպքը առիթ եղաւ աւելի մեծ թշնամութեան շիաների և սուննիների մէջ: Բանն այն է, որ Արաբիայում հիմնուեց այնպիսի մի իշխանութիւն, որի գլուխը կրելով խալիֆ անունը, համարվում էր թէ հոգևոր և թէ մարմնավոր իշխան, բայց այս իշխանական իրաւունքները, ինչպէս ասացինք վերևում, չէր ընդունում շիաների կուսակցութիւնը, որ թէև պարտաւորուած հպատակվում էր խալիֆի իշխանութեանը, բայց միայն մարմնավոր գործերի մէջ, իսկ հոգևոր գործերում իշխան ճանաչում էր միայն Ալիի տոհմին պատկանող անձանց, որոնցից անդրանիկը իմամական անուն էր կրում շիաների մէջ^{*)}: Այսպիսով հոգևոր իշխանութեան իրաւունքները շիաների մէջ մնացին Ալիի սերնդի ձեռքը: Այս սերնդից իմամութիւն արին 12 անձինք, որոնք են՝ Ալին, Հասանը, Հիւսէյնը, Զէյնա-Աբդինը, Մահամմադ-Բաքիրը, Ջաֆար-աս-Սադըրը, Մուզայ-ալ-Քեադմը, Ալի-Մուզայ-ալ-Միդղան, Մահամմադ-Թադին, Ալի-Հադիդը, Հասան-ալ-Ասկեարը և Մէհտին^{**)}: Այս բոլոր իմամներից ամենապաշտելին է շիաների համար իմամ Հիւսէյնը, որ իւր ազգականներով նահատակ եղաւ սուննիների ձեռքով: Ահա ինչպէս է լինում այս նահատակութիւնը շիաների ասելով:

Խալիֆները, համարելով իրանց ամբողջ

^{*)} Այս է պատճառը, որ տաճկաց սուլթանը, իբրև սուննի ժողովրդի թագաւոր, համարվում է թէ հոգևոր և թէ մարմնավոր իշխան, իսկ պարսից շահը իւր ձեռք երկրում ունի միայն մարմնավոր իշխանի իրաւունքներ:

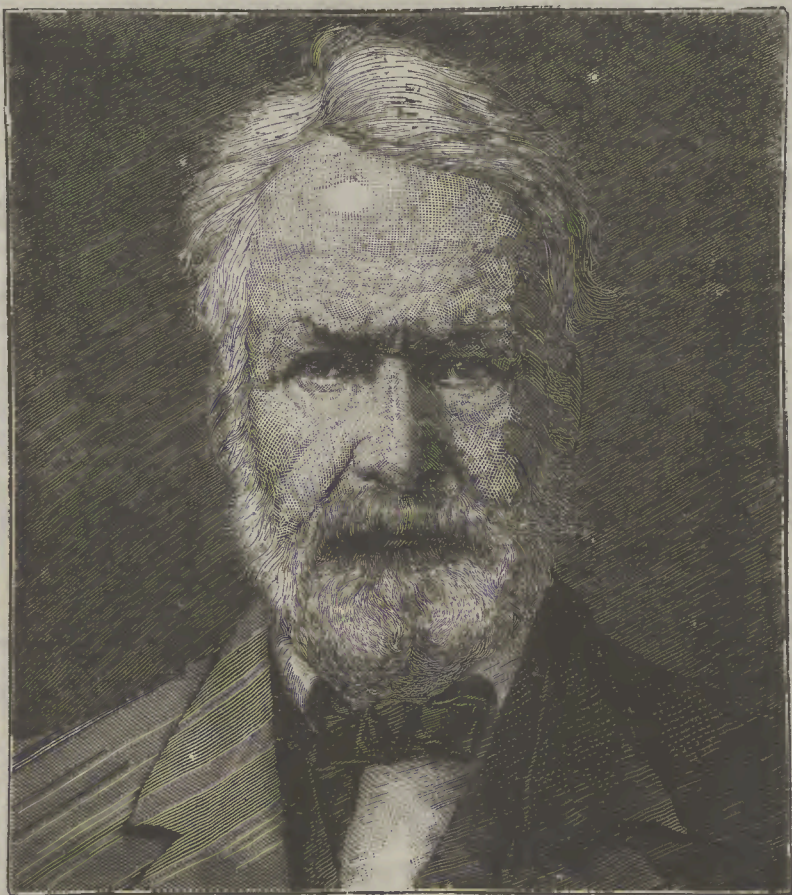
^{**)} Իմամ Մէհտին հիջրի 266 թ., շիաների ասելով, անհետացաւ մի վայրի մէջ Սիմար անուանեալ անապատում, որտեղից նա նորից աշխարհ կմտնի և կստանձնէ ոչ միայն հոգևոր իշխանութիւնը շիաների վրայ, այլ և մարմնավոր իշխանութիւնը ամբողջ մահամմէդականների վրայ, բայց երբ կգայ այս անմահ իշխանը, յայտնի չէ, թէև Մադտի անունով անձն, որ մեծ ազմուկ բարձրացրեց Ափրիկայում, յայտնել է այնտեղի մահամմէդականներին, թէ նա անհետացած իմամ Մէհտին է:

մուսուլմանութեան լիակատար հոգևոր և մարմնավոր իշխաններ և ղեկավարներ, չէին կարողանում տանել շիաներին, որոնց համարում էին իրանց թշնամի: Այս պատճառով իսալիֆների կողմից վերջի վերջոյ բացուեց սաստիկ հալածանք շիաների դէմ նոյնպէս և ամբողջ Ալիի սերունդի և ազգականների դէմ: Նոքա աշխատում էին բնաջինջ անել այս սերունդը, համարելով նորան գլխաւոր պատճառ շիալութեան երևան գալու: Այս հալածանքը աւելի սաստկացաւ, երբ իմամութեան իրաւունքը անցաւ Ալիի անդրանիկ որդու հասանի մահից յետոյ նորա միւս որդի Հիւսէյնի ձեռքը, Եզրիլի իսալիֆութեան ժամանակ: Հիւսէյնը ծնունդ է ֆաթմայից, որ Ալիի ամենասիրելի կինն էր և արարների մարգարէ Մահամմէդի դուստրը: Նա, աւանդութեան համեմատ, իւր մօր արգանդում սնուել է միայն վեց ամիս. մի հանգամանք, որին մուսուլմանները ամենաբարձր նշանակութիւն են տալիս: Ծնունդ է Հիւսէյնը հիշրի չորրորդ տարում և ստանձել է իմամական զահը երեսուն և եօթը տարեկան հասակում, այսինքն հիշրի 41 թուին: Հիւսէյնի իմամութեան ժամանակ վախճանուեց Գամասկոսի իսալիֆ Մուավին և իսալիֆութեան զահը անցաւ նորա որդի Եզրիլի ձեռքը: Այս վերջինը իւր հօր կտակին համեմատ, վճռեց կամ ենթարկել Հիւսէյնին իւր իրաւունքին, կամ սպանել նորան և այս միջոցով ստիպել իւր տէրութեան մէջ բնակուող ալիականներին ճանաչել նորա հոգևոր իշխանութիւնը: Հիւսէյնը երբ իմացաւ Եզրիլի մտադրութիւնը Մեդինա քաղաքից, ուր ապրում էր այն ժամանակ, գաղթեց Մեկկա քաղաքը և այն տեղից մի քանի ժամանակից յետոյ ճանապարհ ընկաւ դէպի Կաֆֆայ քաղաքը, որի ժողովուրդը պատկանում էր գլխաւորապէս շիա կուսակցութեանը: Այս վերջին գաղթման ժամանակ Հիւսէյնի հետ գնացին 39 մարդ նորա ազգականներից *) և շատ

նորան պաշտող անձինք: Հիւսէյնի ազգականներից յայտնի են՝ նորա եղբայր Աբբասը, նորա որդիք Ալաքբար և Զէյն-ալ-Աբդինը, երկու աղջիկները՝ Սաքինան և Փաթման, երկու քոյրերը, Զէյնաբը և Գիւլիսիւմը, և վախճանուած եղբօր հասանի կին Սարրիան (Սաւա) իւր Կասրմ և Արգլլայ որդիներով: Գամասկոսի իշխան Եզրիլը ուղարկեց Հիւսէյնի ետևից երեք խումբ զօրք, որ յանձնուած էին Հուր, Իքնը—Սապի և Զիր զօրապետներին: Աւանդութիւնը ասում է, որ երբ Հիւսէյնի գաղթական խումբը անցնում էր Եփրատ

չև նոյն ամսի տասը սպանուեցին մէկ մէկու ետևից Հիւսէյնի ազգականութեանը պատկանող բոլոր տղամարդները, բացի նորա որդի Զէյն-ալ-Աբդինից, որ այն ժամանակ հիւանդ պառկած էր անկողնում: Վերջին օրը մնացել էին միայն Հիւսէյնը և նորա եղբօր որդի Կասրմը: Վերջինը թոյլտուութիւն է խնդրում իմամից գնալ ջուր բերելու, իմամը նորան ճանապարհ դնելուց առաջ կատարում է իւր հանգուցեալ եղբօր, այսինքն Կասրմի հօր կտակը, այն է՝ Կասրմին պսակում է իւր ֆաթմայ աղջկայ վրայ: Հարսանիքը կատարե-

լուց յետոյ Կասրմը հագնում է պատանք և ընկնում է ճանապարհ դէպի Եփրատի եզերքը, աշխատելով անցնել թշնամու միջով և, եթէ կարելի լինի, ջուր բերել գաղթականների համար: Պէտք է իմանալ, որ մահամմէդականների սովորութեան համեմատ երբ մէկը գնում է պատերազմ կամ որևէ իցէ մի յանգուղն գործի իմամի թոյլտուութեամբ, հազնում է իւր շորերի վրայից սպիտակ պատանք, իսկ երբ նա սպանվում է, այն ժամանակ համարվում է սուրբ նահատակ և նորա մարմինը թաղվում է առանց լուանալու: Կասրմը յետ չի գալիս և մնում է միայն Հիւսէյնը, որ տեսնելով կանանց տանջանքը ծաւալութեան պատճառով, տալիս է իմամական իշխանութիւնը իւր հիւանդ որդուն, Զէյն - ալ - Աբդինին և, ապաւինե-



ՎԻԿՏՕՐ ՀԻԻԳՈ

ղետին շրջապատած անապատով, Հիւսէյնի ձին յանկարծ կանգնեց, «քառասուն ձի փոխեցին, բայց ոչ մէկը չը շարժուեց տեղից», ասում են շիաները: Այս տեսնելով, Հիւսէյնը վճռեց չը հակառակել ճակատադրին և հրամայեց բանալ վրանները այս անապատում ոչ հեռու Եփրատ գետի եզերքից: Այդ ժամանակ Եփրատ գետին հասան Եզրիլի ուղարկած զօրքերը, որոնք, շրջապատելով գաղթականներին, կտրեցին ջրի ճանապարհը: Ժողովուրդը սկսեց դեղերուիլ ծարաւից. շատերը նոցանից վախճանուեցին, իսկ մնացածը սպանուեց ջրի ճանապարհում, երբ գնում էին ջուր բերելու: Մահուամ ամսի մէկից մին-

լով բազմի յաջողութեանը, ճանապարհ է ընկնում դէպի գետը, բայց բազմը չէ օգնում նորան, նա սպանվում է «համեմատ իւր ճակատադրին, որով վճռուած էր նորա մահը այս ամայի դաշտումը», ասում են շիաները:

Հիւսէյնի մահից յետոյ Եզրիլի մարդիքը գաղթականների վրանները և իրեղէնները կրակի են տալիս, իսկ կանանց և Զէյն-ալ-Աբդինին դերի են տանում: Քառասուն օր ապրելուց յետոյ Գամասկոսում, Հիւսէյնի ընտանիքը ազատութիւն է ստանում և վերադառնում է Մեկկայ քաղաքը:

Հիւսէյնի և նոքա ազգականների մահուան տեղում, Եփրատ գետի մօտ, այժմ

*) Մի քանիսի ասելով Հիւսէյնի ազգականների թիւը հասնում էր 72 հոգու:

գոյութիւն ունի մի մղկիթ, որին ուշտ են գնում շիաները: Այս սրբավայրը կոչվում է «Քեալբալայ» և նորա այցելողները «Քեալբալայի» տիտղոս են ստանում:

Ահա այս անցքը շիաները, ինչպէս ասացինք վերևում, ներկայացնում են իւրաքանչիւր տարի մհառլամ ամսի առաջի տասն օրերում քաղաքների հրապարակներում կամ մղկիթների բազերում: Վերջին օրը, այսինքն մհառլամի 10-ին ներկայացումը կատարվում է ցերեկով և ներկայացման նիւթը լինում է Կասրմի հարսանիքը, նորա և Հիւսէյնի մահը և զաղթականութեան բանակի երեւումն: Այն օրը սկսում վաղ առաւօտից խումբ խումբ շրջում են ջերմեռանդ շիաները փողոցներով, ենթարկելով իրանց սաստիկ չարճարանքների՝ կտրատում են իրանց մարմինը, բռնեցնելով կամ քարով խփում են իրանց գլխին և կուրծքին, «Ղա՛հ Հասան», «Վա՛յ Հասան» գոռալով: Այդ մի սարսափելի տեսարան է ամեն մի ուրիշ կրօնի պատկանող մարդու համար, բայց բոլոր սարսափը մոռանում է մարդ, երբ ականատես է լինում ներկայացման, որ կատարվում է, երբ բոլոր խումբերը ժողովվում են ներկայացման տեղը: Այս մի վերին աստիճանի տխուր և սրտաճմլիկ դրամա է, որի տեսնողը չի կարող չ'արտասուել: Միայն ափսոս, որ ներկայացումը կատարվում է տղէտ դերասանների ձեռքով: Երևակայեցէք, շատ անգամ վրանների փոխարէն հաղցնում են փայտի վրայ մի կամ երկու սպիտակ կտաւից կաթած կեղտոտ կանանց շրջագրեցող (ԽՈՃԱ) և տեղաւորում են լայն փայտեայ մահճակալի վրայ, որի շուրջը շարվում են դերասանները, այսինքն Հիւսէյնի գերդաստանը: Կանանց դերերը, ինչպէս են Կասրմի մօրը և նորա հարսնացուին, կատարում են տղամարդիք, փաթաթում կապոյտ չարսաւի մէջ և երեսները ծածկած կանանց չիքիլայով, նոքա հագնվում են, մեռնում են և յարութիւն են ստանում ամբողջ առաջ, վրանների տեղ երեւում են թղթից շինած դուբաներ... Ներկայացումը կատարվում է Կովկասի քաղաքներում թուրքերէն լեզուով:

Ս. ԶԵԼԻՆՍԿԻՅ

ՄԱՏԵՆԱԽՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԻՐ ԶԱՆԱՆՁՆԻՐԸ

Կոմեդիա երեք արարուածով և երկու պատկերով, ոտանաւորով գրած Թիֆլիզի կեանքից:

ԱՂԽ. Յ. ԿՈՒՍԻԿԵԱՆԻ

Տպ. Վարդանանի, Թիֆլիզ, դինն է 1 ր.

Այս օրերս մեր ձեռքը հասաւ մի նոր հայերէն կոմեդիա երեք արարուածով, 170 երեսից բաղկացած, Յ. Կոսիկեանի հեղինակութեամբ և Ն. Կոսիկեանի հրատարակութեամբ:

Սրանից յետոյ մենք պարտաւոր ենք ասելու, որ այս հեղինակութիւնը կրում է «Միւր ճանանչիրը» վերնագիրը, գրուած է Թիֆլիզի բարբառով և որ մեր կեանքում չեղած մի բան է,—ամբողջ գիրքը գրուած է ոտանաւորով: Պարոնեանի պատկերները մենք գիտենք, որ Պոլսում բաւական տարածուած է բանաստեղծական մուրաղկանութիւնը: Այնտեղ եթէ մի որևէ «աղգային» երիտասարդ բանաստեղծական ոչինչ ձիրք էլ չունենայ, նա սակայն Մուրագայից ողորմութիւն խնդրելով մի բան կառնի և յետոյ նոյնպիսի ձևով էլ իւր արտադրածը կը ծախի: Մեղանում բոլորովին հակառակն է: Մենք իբրև աւելի հիւսիսականներ՝ աւելի կոպիտ ենք և մեղանում բանաստեղծական մուրացկանութեան փոխարէն—կայ բանաստեղծական աղայութիւն, եթէ չասեմ գրականական աղայութիւն: Ով երկու տուն բան է գրում, ով մի փոքր գրքոյի է գրում—այլ ևս խօսել չի կարելի նրան, որովհետև նա նախապէս համոզուած է, որ ինքը մեծ տաղանդ է և յանդգնութեամբ սպասում է դափնեայ պսակներին: Նոյն չափովութիւնը մենք նկատում ենք «Միւր ճանանչիրի» մէջ: Գրամատիքական հեղինակութեան ամեն արժանաւորութիւնից զուրկ գրքի հեղինակը առաջաբանի տեղ չորս տողանի մի տուն բան է գրում, որի մէջ հրաւիրում է «Փօտոգրաֆի կարտէկաներին» առաջ թատրոն և ապա եթէ չը հաւանեն թող, ասում է հեղինակը, «վիրուրդին»: Կարծում ենք, որ կարելի է հանգիստ կերպով «վիր սրկել» այս գրուածքը առանց թատրոն գնալու: Մեր ընթերցողներին չը ձանձրացնելու համար—մենք գիտում ենք միայն, որ այս կոմեդիայի մէջ գործողութիւն համարեա բոլորովին չկայ, կոմեդիայի ինտրիգան բոլորովին կորչում է անթիւ անհամար դատարկաբանութիւն-

ների մէջ, բնաւորութիւնները բոլորովին կոմեդիայի համար չեն ստեղծուած, մի խօսքով «Միւր ճանանչիրը» ոչ այլ ինչ է եթէ ոչ Թիֆլիզի փողոցներում և միջին կարգի հին տներում լուծ խօսակցութիւնների մի ժողովածու, որ գրուած է ոտանաւորով: Այս ոտանաւորներն էլ ոչ թէ բանաստեղծութիւնների նշան են, այլ կատարեալ մուխամբաղներ:

Օրինակ հետևեալ կտորը:

—Դէգի, քիզ արքայութիւն
Խընդրիմ, էս մէկը ներիս.
Ունիմ փիս սովորութիւն,
Վուր ինձ կրակումն էլ էրիս.
Վուսչինչ չիմ կանայ թաքցնի,
Արի, մի ամաչեցնի:

Բացի այս պատահում են վերին աստիճանի անգուլ և ոչինչ չը յայտնող սրախօսութիւններ ինչպէս—

Հիմ ուզում ու ջիբս դի,
Աշխարքն էտէնց է, վուրթի:

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

La Médecine moderne լրագիրը նկարագրելով Մոնպելիէի համալսարանի յոբելեանը, յիշում է ի միջի աչոյց, որ Ռուսաստանից երկու համալսարանների ներկայացուցիչներ կային հանդիսին, այն է հայկական ինը և Մոսկովայինը (Arménie et Moscou):

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Երկու ընդհանուր ասանքներ լինինք:
ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ էջմիածնից:
Սրբ. Խորէն Եսայէ, Բագուի Մարգարիտական Ընկերութեան հրաւերը: Ղզարից: Թատրոն:
«Ասիական» ընկերութիւն:
ՖԵԼԻՔՏՈՆ.—Զուր յոյսեր: Զախսէյ Վախսէյ:
ՄԱՏԵՆԱԽՍՈՒԹԻՒՆ. Միւր ճանանչիրը:
ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ:
ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

Խմբագիր-հրատարակիչ
ԱՅԳԱՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Երևանայ հայոց Թեմական Դպրանոցի Հոգաբարձութիւնը, հրաւիրում է Դպրանոցի համար տեսուչ, որ պիտի լինի ուսումնաւարտ Բարձրագոյն Դպրոցներում: Ցանկացողը կարող են դիմել հոգաբարձութեանը մինչև յուլիսի 25-ը, ներկայացնելով ուսման վկայական և ծառայութեան ցուցակ: Տեսչի ռոճիկ նշանակուած է, բացի դասերից, տարեկան 1200 ռուբլի:

Ր Օ Ս Ի Ա՛

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՐՋԱՐԱՅՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ 1881 թ. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳՈՒՄ, ՄԵԾ ՄՕՐՍԿԱՅԵԱՆ Ա՛ 13.

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄԱՂՈՒԽԸ 11,000,000 ՐՈՒԲԼԻ

ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ

Ձեռնտու պայմաններով և ապահովողների մասնակցութեամբ ընկերութեան շահերին

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ԴԺԲԱՂԻ ՊԱՏԱՀԱՐՆԵՐԻՑ

ինչպէս առանձին անձինքների, նոյնպէս և հաւաքական ապահովութիւն դործարաններում ծառայողների և բանւորների,—ապահովութեան վճարների կրճատումով զիւրկենտի շնորհիւ:

ԱՊԱՀՈՎՈՒԹԻՒՆ ՀՐԴԵՋԻ ԴԵՍ

Ամենայն տեսակ շարժական և անշարժ գույքերի

Ա. Պ. Ա. Հ. Ո. Վ. Ո. Ի. Թ. Ի. Ի. Ն. Տ. Ր. Ա. Ն. Ս. Պ. Օ. Ր. Տ. Ն. Ե. Ր. Ի.

ԳԵՏԱՅԻՆ, ՅԱՄԱՔԱՅԻՆ ԵՒ ԾՈՎԱՅԻՆ.

Այն անձինքը, որոնք կամենում են ապահովել կամ դանազան տեղեկութիւններ ստանալ պէտք է դիմեն Վարչութեանը Պետերբուրգում (Մեծ Մօրսկայա, № 13) կամ գործակալ Վ. Լ. Պօտկովին և Ե. Բ. Գօլդֆալին Թիֆլիզում (Սօլօլակի փող. տուն իշխան Մելիքովի, № 10). և կամ Կաշսրութեան այլ քաղաքներում գտնուող գործակալներին:

Երկաթուղիներով և շոգենաւների վրայ ճանապարհորդողներին դժբաղդ պատահարների դէմ ապահովելու տոմսակները կարելի է նոյնպէս ստանալ երկաթուղու կայարաններում, շոգենաւների գրասենեակներում և Ռուսաստանի քաղաքների գլխաւոր հիւրանոցներում: Ամենայն տեսակ բրոշիւրներ ուղարկվում են պահանջողներին ձրիաբար:

(25—6)

ՊԱՀԵՍՏ

Գ. Աղեյխանեանի եւ Ընկ.

ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ ԱՐՏԱԴՐՈՒԹԵԱՆՑ

Երևանի հրապարակի և Միջի փողոցի անկիւն, նախկին տուն գեներալ Տէր—Ասատուրովի:

ՊԱՏՐԱՍՏԻ ԿՈՂԻԿՆԵՐ տղամարդկանց և կանանց ամենանոր տարազով. մանրածախսը կատարվում է գործարանի գներով:

ԿԱՀՈՒԵՂԷՆ ԱՊՐԱՆՔ. սպիտակ և սև իւֆտ, ամէն տեսակ ձիակաշի, ապօլիա, սափեան, շաղրէն, իւֆտի վիտեաժկաներ, պօլուլալ, պաղօշվա, թամբի և սիրօմեատնի կաշիք:

ԹԱՂԻՔԻ ԳՈՐԾՈՒՄՆԵՐ. ամեն տեսակ թաղիք և լեզու եափնջիներ: Դիւաւոր գրասենեակը գտնվում է կաշուէ գործարանի շինութեան մէջ. Թիֆլիս, Երևանի շօնէ, սեփական տուն:

(7—9)

ԹԻՖԼԻՍ



ՊԱՀԵՍՏ

ԲԱՐՋԱՐԱՅՆ ՀԱՍՏԱՏՈՒՄ ԴԻՏԻԱՏԿՈՎԱԿՈՒ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԳՈՐԾԱՐԱՆՆԵՐԻ
Ունի փառք, գրքեր, իւրերեք, ձեռագրեր, ձեռագրեր, ձեռագրեր, ձեռագրեր և
ուրիշ տեսակ թղթեր. ծախվում են գործարանի գնով. կան նոյնպէս և մեծ
քանակութեամբ գրքեր, պարագաներ:
Թիֆլիս. Գլխաւոր փողոց. Թիֆլիսի Ազատականների կայանից
բանկի տուն:

(9—19)

Մամուլի տակից դուրս եկաւ
ԵՒ

ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է ԲԱՅԱՌԱՊԷՍ «ԿԵՆՏ. ԳՐԱՎԱՃ»
ԴԱՍԱԳԻՐՔ

Կ Ր Օ Ն Ի

(II. ՀԱՏՈՐ)

Ուղեցոյց հայ կրօնաւորների համար

Ն ՈՐ - ՈՒ Ս Տ Ի

Նիւթի մշակութեան առաջին մասն.
Հասցէն.—Тифлиς, Центральная книжная тор-
говля և կամ Малая Орбелиновская ул. № 26.
Ամսակ քա՛ն. Սահակեանցին:

«ԿԵՆՏՐՈՆԵԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅՈՒՄ»
Բացուած է բաժանորդագրութիւն
ՀԱՅՐ ՂԵԻՈՆԻ ԱԼԻՇԱՆԻ
Ս Ի Ի Ն Ի Ք

ԿԱՄ

Ս Ի Ս Ա. Կ Ա. Ն

աշխատութեան համար, որ կը լինի նոյն
ծաւալով և նոյն քան պատկերներով, ինչ-
պիսին է «Արարատը»:

ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒՄՆԵՐ Է 20 ՐՈՒԲԼԻ:

Յանկացողները բաժանորդագրին կարող են
վճարել չորս ամսուայ ընթացքում, ամսական 5
րուբլի:

(Մանրամասն լաւտարաւորութիւնը լետու):



ՆԻՎՈՂԱՑՈՍ Ի.
ԲՕԶԱՐԶԵԱՆԻ



ԾԽԱԽՈՏԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆԸ ԹԻՖԼԻՉՈՒՄ

Առաջարկում եմ պ. պ. ցանկացողներին ընտիր ծխախոտն և պապիրոսները իմ գործարանի, որ ունի Տաճկական և տեղական ընտիր և թարմ ծխախոտների պաշար: Պատուէրները կատարվում են գործածողների ճաշակի համեմատ և ճշտութեամբ: Իմ մագազինումս կան ծխելու համար ամենալավ գործիքներ և առարկաներ: Ստար քաղաքներից ստացուած պատուէրները կատարվում են անյապաղ:

Գործարանիս գլխաւոր մագազինը գտնվում է Դվորցովայեա փողոցում Թիֆլիզի ազնուականների բանկի, Նախկին Արծրունու, քարվանսարայում: 1—27.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԻ

ԽԱՉԱԿԻՐ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԵՊԻԿԸ

Թարգմանութիւն

ԿՈՍՏԱՆԳՒՆ ՄԱՐՏԻՐՈՍԵԱՆՅԻ

ԳԻՆՆ Է 20 ԿՈՊԷԿ

Վաճառվում է բացառապէս Կենտրոնական Գրադաճառանոցում:

ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՅԸ Յայտնում է ի գիտութիւն իւր հետ գործ ունեցողների, որ իրանց թղթակցութիւններն ուղղեն խանութին և ոչ պ. Նիկողայոս Տէր-Ղևոնդեանին, որ տարւոյս Ապրիլի մէկից հրաժարուած է ընկերութիւնից: 2—2

ԻՐԳԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ 3. ԹԱՅԻՐԵԱՆՆԻ Կ. ԱԼԻՍՆԵԱՆԻ




Գնելով 1880 թուից գոյութիւն ունեցող Մղբերովի իւղի գործարանը, մենք ոչինչ միջոց չ'իւնայեցինք կատարելագործելու արդիւնաբերութիւնը և յատկապէս Մարսելից մասնագէտ ապսպրեցինք:

Ներկայումս մենք արգիւնաբերում ենք բոնգոլէի (գէլթունի) Էրա-հապի շահէ մը, սեփական հասն, իսկ փոքր քանակութեամբ գնող ցանկացողները կարող են դիմել Բաբլախայն հասարակած Կովկասէն դէպի շահաւոր ընկերութեան խանութը (Երևանեան հրապարակ, տուն Ջակելու) և Սալգատուի բաղարի բաշտայն բաղնիս:



ՄԱՐԿԱ
3ԱՅՈՒՆ

Նոր-Նախիջևանից և Բեսսարաբիոյ Թեմական Հոգևոր Դպրանոցի Հոգաբարձութիւնը այսու կը յայտարարէ, որ Նոյն Դպրանոցի բոլոր ուսուցիչները արձակուած են համաձայն կոնդակին Վեհափառ կաթողիկոսի ամենայն հայոց համարաւ 214 յ30 Մայիսի Թափուր մնացած պաշտօնները ստանձնել կամեցող ուսուցիչները պարտին մատուցանել յանուն Հոգաբարձութեան մինչ ց15 Յուլիսի 1890 ամի իրանց օրինաւոր վկայականները տէրութեան կան բարձր ուսումնարաններու և կամ Մայր Աթոռոյ Թեմարանի մասնագիտական բաժնում աւարտման մասի, հանդերձ խնդրագրով: Իւրաքանչիւր շաբաթական դասի գինը 60 րուբլի է: Ղասարաններում, 40 Նախակրթարաններում: Ծրագիրը նոյնն է, ինչ որ և միւս թեմերու դպրանոցներումը, յաւելլով լատին լեզուն:

Նախագահ Խորհրդարանի Հոգաբարձուաց
Նախիջևանի Թեմական Դպրանոցի
Մ. ՊԱՆՈՍԵԱՆ.

ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԳԻՆԻՔ

Իշխան Իվան Բագրատիոս—Մարտիանոս ԳիւլՍՄ և ՄՈՒԽՐԱՆ կալուածքներից, որոնք Մոսկովայի ցուցահանգիսին ստացել են բարձրագոյն մրցանակը որ է Կայսերական Արծիւ



ԿԱՐՄԻՐ ԳԻՆԻՔ ՍՊԻՏԱԿ ԳԻՆԻՔ

ՇԱՄՊԱՅՆ

Գլխաւոր պահեստ Թիֆլիզում Գօլովինսկի պրոսպեկտ, տուն իշխան Իվան Բագրատիոս—Մոսկովայի ցուցահանգիսին ստացել են բարձրագոյն մրցանակը որ է Կայսերական Արծիւ

Երևանի Հայոց Թեմական Դպրանոցի Հոգաբարձութիւնը Համաձայն Նորին Վեհափառութեան ամենայն հայոց կաթողիկոսի, 30 անցեալ մայիսի № 212, կոնդակի, հրաւիրում է Դպրանոցում աւանդելի բոլոր առարկաների համար ուսուցիչներ, որոնք պէտք է աւարտած լինին բարձրագոյն ուսումնարաններում կամ Սուրբ Էջմիածնի Թեմարանի մասնագիտական բաժնում. իսկ եթէ այդպիսները չգտնուին, Դպրանոցի առարկաների դասաւանդութեան մէջ բազմամեայ փորձառութեամբ հարկաւոր հմտութիւնը ձեռք բերած ուսուցիչներ: Դասերի վարձ նշանակուած է Բարձրագոյն Դըպ

րոցում աւարտածներին դասական լիսուն-րուբլի, իսկ միւսներին երեսուն: Գծագրութեան, նկարչութեան, գեղագրութեան և ձայնագրութեան դասերին 25-ական րուբլի: Իւրաքանչիւր ուսուցիչ կարող է ունենալ շաբաթական 16—24 դաս: Հրաւիրում են երկու երկրորդ Նախակրթարանների համար երկու ուսուցիչ, օրական չորս դասով, տարեկան 500 րուբլիով, իսկ առաջին Նախակրթարանների համար նոյնպէս երկու ուսուցիչ, օրական երեք դասով, տարեկան 400 րուբլիով: Ցանկացողները կարող են դիմել Հոգաբարձութեանը, Ներկայացնելով ուսկան վկայական և ծառայութեան ցուցակ, մինչև յուլիսի 25-ը: